

Pilihan Raya Negeri Sabah Ke-16: Sokongan Terhadap Parti STAR Dan Perspektif Politik Etnik Kadazandusun

AFFANDY JOHON*, ARNOLD PUYOK

Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Malaysia Sarawak
94300 Kota Samarahan, Sarawak, Malaysia
Corresponding author: affandyjohon98@gmail.com

ABSTRAK

Artikel ini bertujuan untuk menganalisa faktor-faktor yang mendorong kepada sokongan terhadap Parti Solidariti Tanah Airku (STAR) dan pengaruh politik etnik Kadazandusun terhadap populariti STAR semasa Pilihan Raya Negeri Sabah Ke-16 (PRN16). Dengan menggunakan pendekatan primordialisme dan instrumentalis, artikel ini menjelaskan bahawa faktor politik etnik Kadazandusun memainkan peranan yang agak signifikan terhadap sokongan kepada STAR. Selain daripada faktor politik etnik, populariti STAR juga didorong oleh kepimpinan dan personaliti pemimpin, pengaruh sokongan terhadap kerajaan persekutuan di bawah Perikatan Nasional (PN), isu berkaitan pendatang tanpa izin (PTI), dan Perjanjian Malaysia (MA63). Isu-isu ini berjaya dimainkan oleh pemimpin STAR dan sedikit sebanyak membantu melemahkan sokongan masyarakat Kadazandusun terhadap Pakatan Harapan (PH) terutamanya Warisan dan UPKO (*United Progressive Kinabalu Organisation*/Pertubuhan Kinabalu Progresif Bersatu).

Kata kunci: Pilihanraya Negeri Sabah Ke-16, STAR, politik etnik, Kadazandusun

Hak Cipta: Ini adalah artikel akses terbuka yang diedarkan berdasarkan syarat CC-BY-NC-SA (Creative Commons Attribution-Non Commercial-ShareAlike 4.0 International License) yang membenarkan penggunaan, pengedaran, dan pengeluaran tanpa had dalam medium apa pun, untuk bukan tujuan komersial, dengan syarat karya asli penulis dikutip dengan betul.

PENGENALAN

Pilihan raya merupakan sistem yang terpakai bagi negara-negara yang mengamalkan sistem demokrasi. Malaysia adalah sebuah negara yang mengamalkan demokrasi berparlimen dimana parti yang mempunyai jumlah kerusi terbanyak akan membentuk kerajaan dengan majoriti mudah manakala kemenangan di sesebuah kawasan pilihan raya adalah ditentukan melalui calon yang mendapat undi terbanyak. Sejarah pilihan raya di negara ini memperlihatkan Barisan Nasional (BN) mendominasi pilihanraya lebih daripada 60 tahun. Namun begitu, untuk pertama kalinya BN telah tewas kepada Pakatan Harapan (PH) pada Pilihan Raya Umum Ke-14 (PRU14). Dalam konteks Sabah, Pilihan Raya Negeri Ke-16 (PRN16) ditumpukan kepada Parti Solidariti Tanah Airku (Homeland Solidarity Party or STAR) yang memenangi 6 daripada 8 kerusi yang ditandingi. Pada awalnya, STAR menuntut supaya diberikan sekurang-kurangnya 15 hingga 18 kerusi dan mengancam untuk keluar daripada komponen Perikatan Nasional (PN) sekiranya hasrat tersebut tidak dipenuhi (Sabah Gazette, 2020). Namun begitu, disebabkan oleh jumlah kerusi yang terbatas dan hakikat bahawa parti ini berada dalam satu komponen yang besar maka STAR terpaksa akur dengan 8 kerusi yang diberikan (Sinar Harian, 2020). Tujuan STAR ingin mendapatkan lebih banyak kerusi dapat difahami kerana sentimen diperingkat akar umbi di kawasan Kadazandusun yang menginginkan STAR untuk bertanding disamping untuk mendapatkan suara yang lebih besar di dalam Dewan Undangan Negeri (DUN) dan di peringkat kerajaan negeri dalam melaksanakan hak-hak rakyat Sabah. Hal ini demikian kerana Presiden STAR Jeffrey Kitingan memang sudah cukup dikenali sebagai “pejuang” Perjanjian Malaysia (MA63) sejak sekian lama (Borneo Today, 2020). STAR ingin bertanding lebih banyak kerusi kerana dengan kerusi yang dimenangi, STAR berharap akan mampu membawa perubahan dalam pentadbiran negeri disamping dapat menuntut lebih banyak hak-hak Sabah kepada kerajaan persekutuan. Jika dilihat secara menyeluruh, kemenangan STAR pada PRN16 adalah kerana ia bersandarkan kepada personaliti Jeffrey itu sendiri yang dilihat sebagai seorang pemimpin yang “konsisten” dalam memperjuangkan hak rakyat negeri ini termasuklah berhubung isu MA63 (Astro Awani, 2020).

PRN16 menyaksikan sebanyak 20 parti telah bertanding di 73 kerusi DUN di Sabah. Parti-parti ini termasuklah Parti Cinta Sabah (PCS), Parti Warisan Sabah (WARISAN), Pertubuhan Kebangsaan Sabah Bersatu (USNO), Parti Liberal Demokratik (LDP), Pertubuhan Kebangsaan Melayu Bersatu (UMNO), Parti Pribumi Bersatu Sabah (BERSATU), Parti Gagasan Rakyat Sabah (GAGASAN), Parti Perpaduan Rakyat Sabah (PPRS), Parti Bersatu Sabah (PBS), Pertubuhan Kinabalu Progresif Bersatu (UPKO), Parti Keadilan Rakyat (PKR), Parti

Harapan Rakyat Sabah (HARAPAN RAKYAT), Parti Kerjasama Anak Negeri (ANAK NEGERI), Parti Kebangsaan Sabah (PKS), Parti Solidariti Tanah Airku (STAR), Parti Progresif Sabah (SAPP), Parti Bersatu Rakyat Sabah (PBRS), Persatuan Cina Malaysia (MCA), Parti Tindakan Demokratik (DAP), dan juga calon-calon bebas.

Pilihan raya kali ini juga memperlihatkan pertarungan sengit antara tiga fraksi politik Sabah iaitu PH-Warisan, PCS dan BN-PN-PBS. Warisan mempunyai sokongan kuat di Pantai Timur Sabah walaupun sokongan masyarakat Kadazandusun dan Murut serta masyarakat Bumiputera Islam di kawasan lain agak kurang memberangsangkan. Hal ini demikian kerana masyarakat Kadazandusun dan Murut terutamanya masih kekal memilih untuk menyokong PBS dan STAR manakala BN dan juga BERSATU masing-masing mempunyai sokongan kuat di Bahagian Pantai Barat dan Utara Sabah (Malaysiakini, 2020). Untuk rekod, PRN16 telah dicetuskan oleh bekas Ketua Menteri Sabah iaitu Musa Aman. Beliau mendakwa mempunyai sokongan 33 Ahli DUN untuk membentuk kerajaan dan mendakwa Ketua Menteri Sabah Ke-15 dan juga Presiden Warisan Shafie Apdal tidak lagi memiliki sokongan majoriti (Malaysiakini, 2020 & Harian Metro, 2020). Beliau juga mendesak supaya DUN Sabah tidak dibubarkan ekoran pandemik Covid-19 yang masih aktif di Sabah. Walau bagaimanapun, Shafie bertindak membubarkan DUN setelah mendapat persetujuan Yang di-Pertuan Negeri sekaligus menamatkan pemerintahan parti Warisan selama 22 bulan di Sabah. Pada pilihan raya lepas, STAR kurang mendapat sokongan daripada pengundi dan hanya mampu memenangi 2 kerusi sahaja di Tambunan dan Bingkor (Free Malaysia Today, 2020). Walau bagaimanapun, usaha STAR untuk terus memperkasakan dan menggerakkan parti tersebut tidak sia-sia apabila pada PRN16, STAR bangkit dengan mendapat 6 kemenangan dari 8 kerusi yang ditandingi (Sinar Harian, 2020). Ini menunjukkan sokongan masyarakat terhadap STAR semakin meningkat terutama dalam kalangan kaum Kadazandusun.

Artikel ini bertujuan untuk menganalisa faktor-faktor kemenangan STAR semasa PRN16. Sejak Pilihan Raya Umum Ke-13 (PRU13), parti yang berteraskan kepada etnik sudah mulai bertambah. Parti-parti tempatan yang berteraskan kepada etnik Kadazandusun termasuklah PBS, UPKO, STAR dan juga PBRS. Di Sabah terdapat 73 kerusi DUN yang dipertandingkan semasa PRN16 berbanding 60 kerusi pada Pilihanraya Negeri Sabah pada tahun 2018 (PRN15). Dalam pada itu, sebanyak 14 kerusi yang dimenangi oleh parti-parti berteraskan etnik Kadazandusun secara keseluruhannya. Daripada 14 kerusi tersebut, 6 kerusi telah dimenangi STAR. PBS pula mendapat 7 kerusi dan 1 lagi kerusi dimenangi oleh UPKO. Artikel ini juga bertujuan untuk menganalisa sejauhmana sokongan masyarakat Kadazandusun terhadap STAR telah membantu parti tersebut untuk meningkatkan kerusi yang diperolehi dan strategi-strategi STAR untuk mendapatkan sokongan daripada pengundi Kadazandusun.

Pendekatan Teoretikal

Kajian ini menggunakan dua pendekatan teoritikal primordialis dan juga instrumentalis. Dari segi primordialisme, politik berasaskan etnisiti pada asasnya berpunca daripada perbezaan identiti etnik (Vanhanen, 1999). Sebagai etnik yang berkongsi darah yang sama atau '*common blood*', pendekatan primordialis menjangkakan keramahan dan kerjasama di antara anggota kumpulan dan permusuhan terhadap kumpulan etnik yang lain (Horowitz, 1985). Hal ini demikian kerana perbezaan etnik di bawah primordialis adalah tidak dapat diselesaikan kerana konflik pasti timbul akibat dari 'kebencian kuno' antara satu kumpulan etnik dengan kumpulan etnik yang lain (Geertz, 1963). Di bawah pendekatan instrumentalis, politik etnik tidak muncul secara langsung dari perbezaan identiti etnik tetapi hanya timbul apabila identiti etnik dipolitikkan atau dimanipulasi untuk menjana kelebihan politik dan sosio-ekonomi bagi kumpulan etnik tertentu (Posen, 1993). Dengan kata lain, teori primordialisme melihat bangsa atau identiti etnik sebagai tetap, semula jadi dan kuno. Hujah ini bersandarkan kepada konsep kekeluargaan, dimana anggota kumpulan etnik merasakan mereka mempunyai ciri, asal usul dan persamaan darah manakala teori instrumentalisme digunakan untuk memahami etnik sebagai alat yang digunakan oleh individu atau kumpulan untuk menyatakan, mengatur dan menggerakkan populasi untuk mencapai tujuan yang lebih besar. Memandangkan politik etnik yang bersifat multi-dimensi, tidak ada satu teori yang cukup kuat untuk menjelaskan asal usul dan dinamika politik etnik dan walaupun setiap teori ini mempunyai sumbangan yang signifikan untuk memahami fenomena tersebut.

Pada asasnya, politik etnik tidak hanya terkait dengan masalah atau konflik etnik semata-mata tetapi juga masalah politik, ekonomi dan juga sosio-ekonomi sesebuah etnik. Dalam konteks di Sabah, politik etnik masih lagi agak tebal terutamanya di kawasan pedalaman. Hal ini demikian kerana jurang ekonomi dan infrastruktur sangat ketara antara kawasan luar bandar dan juga bandar. Setiap penyokong atau pengundi mempunyai tujuan dan matlamat yang berbeza. Mengambil contoh etnik Kadazandusun di kawasan luar bandar dan etnik Cina kawasan bandar. Etnik Kadazandusun lebih cenderung untuk menyokong parti seperti STAR kerana parti tersebut dipimpin oleh pemimpin Kadazandusun yang seringkali memainkan sentimen Kadazandusun dan kenegerian untuk meraih sokongan. Ini berbeza dengan masyarakat Cina di kawasan bandar yang lebih

cenderung untuk menyokong parti-parti yang tidak semestinya berasaskan perkauman tetapi lebih memfokus kepada isu-isu pembangunan di bandar atau isu-isu berkaitan governans. Selain itu juga, sokongan sesebuah etnik terhadap calon atau pemimpin parti politik adalah ditentukan persamaan darah, kekeluargaan dan juga berkongsi asal usul yang sama. Prestasi STAR meningkat apabila mereka berjaya meyakinkan dan menjuarai isu dan masalah di kawasan pengundi terutamanya etnik Kadazandusun di peringkat negeri dan juga nasional apabila pelbagai isu seperti Perjanjian Malaysia 1963 (MA63), royalti minyak dan isu kemunduran Sabah terus dibangkitkan oleh pemimpin-pemimpin STAR seperti Jeffrey yang disifatkan sebagai “pemimpin tersohor” masyarakat Kadazandusun. Oleh sebab itulah tren sokongan Kadazandusun pada PRN16 terhadap STAR Sabah meningkat.

TEMPAT DAN METODOLOGI KAJIAN

Lokasi Kajian: Sabah

Dalam melaksanakan kajian ini, pengkaji telah memilih negeri Sabah sebagai kawasan untuk melakukan penelitian. Negeri Sabah yang juga dikenali sebagai *Land Below the Wind* merupakan salah satu daripada 13 negeri yang membentuk Malaysia pada tahun 1963. Ibu kota Sabah terletak di Kota Kinabalu yang dahulunya dikenali sebagai Jesselton. Sabah merupakan negeri yang terkenal dengan keunikan dan kepelbagaian etnik. Menurut statistik yang dikeluarkan oleh Jabatan Perangkaan Malaysia (DOSM) jumlah penduduk Sabah pada tahun 2017 adalah seramai 3.9 juta dan dijangka meningkat kepada 4 juta pada tahun 2020. Masyarakat Kadazandusun dianggarkan berjumlah 555,647 orang atau 17.82 peratus daripada jumlah keseluruhan penduduk Sabah. Jumlah penduduk Kadazandusun yang terbesar adalah di Ranau (80,192) diikuti oleh Kota Kinabalu (69,993) dan Keningau (68,627). Fokus kajian ini adalah di kawasan-kawasan majoriti Kadazandusun. Data yang diperolehi adalah dari laman web Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Data yang diperolehi dianalisa berdasarkan undi majoriti dan undi popular yang diperolehi oleh parti-parti berasaskan Kadazandusun. Perbandingan juga dibuat dengan keputusan yang diperolehi oleh parti-parti berasaskan Kadazandusun serta pemimpin Kadazandusun pada pilihan raya umum dan pilihan raya negeri yang lepas. Temubual juga dijalankan dengan beberapa individu terpilih termasuklah beberapa pemimpin STAR sendiri.

DAPATAN KAJIAN

Latar Belakang Masyarakat Kadazandusun

Negeri Sabah adalah salah satu negeri yang mempunyai lebih daripada 40 kumpulan etnik, 50 kumpulan bahasa yang mana lebih daripada 20 bahasa itu dimiliki oleh Kadazandusun. Kaum Kadazandusun merupakan kaum yang terbesar di Sabah. Pada mulanya Ketua Menteri Sabah yang pertama Fuad Stephens yang dikenali sebagai “Huguan Siou” (Pemimpin Agung) dalam masyarakat Kadazandusun telah mencadangkan supaya nama “Kadazan” digunakan untuk menyatukan 14 suku kaum yang berkongsi kumpulan bahasa bagi memberikan mereka suara yang lebih besar (Ismaily, 1988). Istilah Kadazan diketengahkan oleh Stephens kerana beliau percaya ia dapat menyatukan peribumi bukan Islam berbanding perkataan ‘Dusun’ yang dianggap mempunyai konotasi negatif (Puyok & Bagang, 2011).

Secara literalnya, Dusun merujuk kepada kebun dan oleh itu ia dikaitkan dengan kehidupan di kampung yang menggambarkan kemunduran, kehidupan primitif, jauh ketinggalan malah pemikiran yang sempit dan tidak dinamik. Berbeza dengan perkataan Kadazan yang dikaitkan dengan kehidupan yang lebih moden dan progresif di bandar. Hal ini demikian kerana Kadazan terutamanya di Penampang dan Papar sudah maju dan mempunyai pendidikan yang jauh lebih baik berbanding dengan Dusun. Walau bagaimanapun, kaum Dusun tidak bersetuju dengan cadangan tersebut disebabkan bimbang akan kedudukan mereka akan didominasi dari aspek pendidikan dan ekonomi yang kurang maju oleh Kadazan yang jauh lebih maju dalam aspek ekonomi dan pendidikan (Osman, 2008). Oleh itu, istilah “Kadazan” dan “Dusun” telah dipersatukan pada tahun 1989 menjadi “Kadazandusun” untuk memupuk dan menyatupadukan semangat kesatuan dalam kalangan masyarakat ini. Jelas menunjukkan bahawa pengenalan perkataan Kadazan itu adalah merupakan kesilapan yang diakui oleh Stephens sendiri (Kinabalu Sunday Times, 19 Februari 1967, dipetik dalam Puyok dan Bagang, 2011). Herman Luping, seorang pemimpin Kadazandusun yang terkenal setuju dengan Stephens: "Kesalahan yang kami buat pada tahun 1961 adalah memanggil semua orang Kadazan - itu adalah kesilapan. Apa yang harus kita lakukan adalah mempunyai label Kadazan di atas dan kemudian di bawah Kadazan ini, kita mempunyai Dusun, kita mempunyai Kuijau. Walaupun kita memiliki Kadazan, kita seharusnya juga mengizinkan Dusun dimasa yang sama. Sebaliknya, kami cuba menelan kebanggaan sebilangan orang ini yang mahu digelar Dusun" (Daily Express, 22 Mac 2009, dipetik dalam Puyok dan Bagang, 2011). Hal ini demikian kerana, keengganan etnik Dusun menerima istilah ‘Kadazan’ telah menyebabkan kontroversi dalam kalangan pribumi Kadazan dan Dusun yang berlarutan lebih kurang 30 tahun (Suraya, 2003). Kegiatan sosioekonomi masyarakat Kadazandusun adalah lebih tertumpu kepada pertanian seperti penanaman padi yang dijadikan sebagai makanan asas dan

sumber ekonomi serta faktor yang mempengaruhi pembentukan identiti Kadazandusun (Hussin, 2007). Akan tetapi dengan perkembangan sosio-ekonomi yang dicapai oleh Malaysia sekarang, masyarakat Kadazandusun beransur-ansur beralih ke bidang perkhidmatan, perniagaan dan juga pertanian moden (Jabatan Perangkaan Malaysia, 2019).

Masyarakat Kadazandusun sememangnya sudah sinonim dan menjadi deskripsi umum identiti negeri ini meskipun terdapat etnik-etnik lain seperti Rungus, Kadayan dan banyak lagi. Selain itu juga, walaupun masyarakat Kadazandusun adalah etnik terbesar di Sabah, mereka tidak mempunyai pengaruh politik yang kuat dan kebanyakannya masih lagi bergelut dengan isu-isu pembangunan. Sebahagian besar masalah yang dihadapi oleh masyarakat Kadazandusun ialah perpecahan politik di kalangan golongan elit Kadazandusun dan ketiadaan pemimpin yang mempunyai visi yang jelas untuk membangunkan komuniti mereka (Puyok dan Bagang, 2011).

Pemimpin-pemimpin politik yang telah membantu mencorakkan perjalanan politik kaum Kadazandusun adalah seperti Joseph Pairin Kitingan, Jeffrey Kitingan, Joseph Kurup, Wilfred Bumburing, Bernard Dompok, Madius Tangau dan Maximus Ongkili. Pada masa ini, terdapat tiga parti utama yang berteraskan kepada etnik Kadazandusun seperti PBS, STAR, UPKO dan PBRs. Setiap pihak mempunyai perjuangan dan strategi tersendiri untuk mendapatkan sokongan Kadazandusun. PBS nampaknya mendapat sokongan terbanyak, diikuti oleh STAR, UPKO dan PBRs (Chin, 1994; Puyok, 2007). STAR yang bermula dengan satu kerusi parlimen dan dua kerusi DUN pada PRU14 berjaya menambah kerusi mereka kepada enam pada PRN16. Kerusi-kerusi yang dimenangi ini adalah Paginatan, Tambunan, Bingkor, Liawan, Tulid dan Sook. Kemenangan ini banyak didorong oleh beberapa faktor iaitu termasuklah isu PTI (pendatang tanpa izin) dan juga pengaruh kerajaan persekutuan pimpinan PN. Kerajaan negeri yang dipimpin oleh Warisan mencadangkan supaya pendatang yang bekerja di Sabah diberikan Pas Sementara Sabah (PSS) bagi menggantikan dokumen sedia ada iaitu IMM13, Kad Burung-Burung dan Sijil Banci (Malaysiakini, 2020). Cadangan ini mendapat tentangan hebat daripada STAR yang menyifatkan pemberian PSS itu akan memburukkan lagi masalah pendatang asing di Sabah serta menggalakkan warga asing terutamanya dari Selatan Filipina memasuki negara ini secara haram (Harian Metro, 2020). Tentangan tersebut akhirnya telah menyebabkan pengundi terutamanya Kadazandusun melihat STAR sebagai parti yang boleh menyelesaikan masalah PTI di Sabah. Pengenaln Kad Pengenaln Sabah yang dilaung-laungkan oleh STAR juga memberi kesan kepada pengundi Kadazandusun yang mana Orang Asal Sabah (OAS) menginginkan supaya kad pengenaln diri yang dikeluarkan oleh kerajaan Sabah sendiri dapat direalisasikan. Seterusnya, pengaruh kerajaan persekutuan pimpinan PN dan populariti Perdana Menteri iaitu Muhyiddin Yassin telah digunakan sebaik mungkin oleh STAR untuk mendapatkan sokongan pengundi. Hal ini demikian kerana kejayaan Muhyiddin dalam menangani krisis Covid-19 dan memberikan banyak bantuan kebajikan menjadi titik tolak kepada kemenangan Gabungan Rakyat Sabah (GRS) semasa PRN16 (Berita Harian, 2020). Faktor-faktor ini merupakan antara faktor yang telah membawa kepada kebangkitan STAR Sabah semasa PRN16 dan sokongan pengundi kepada STAR telah diterjemahkan melalui kemenangan besar parti ini semasa PRN tersebut.

Analisis Pengundian

Rajah 2: Analisis Pengundian Berdasarkan Kerusi Kadazandusun Pada PRN 16

Kerusi	Jumlah Pengundi Kadazandusun (%)	Penyandang	Parti Menang	Jumlah Undi	Majoriti
Bengkoka	6,925 (60.00%)	Harun Durabi	BN (UMNO)	2538	1337
Matunggong	16,900 (73.78%)	Julita Mojungki	PBS	4369	1510
Bandau	13,723 (95.03%)	Wetrom Bahanda	PN (BERSATU)	5863	3303
Tandek	15,482 (64.24%)	Hendrus Anding	PBS	3796	1432
Kadamaian	14,662 (81.54%)	Ewon Benedick	UPKO	6823	3459
Tamparuli	11,531 (61.22%)	Jahid Jahim	PBS	6843	3517
Kiulu	10,788 (83.29%)	Joniston Bongkuai	PBS	4007	1221
Moyog	16,216 (83.35%)	Darell Leiking	WARISAN "PLUS"	8437	5935
Limbahau	11,735 (85.38%)	Juil Nuatim	WARISAN "PLUS"	5194	2523
Kundasang	8,833 (59.43%)	Joachim Gunsalam	PBS	4332	1422
Karanaan	11,075 (82.50%)	Masidi Manjun	PN (BERSATU)	6696	4814
Paginatan	9,659 (63.03%)	Abidin Madingkir	PN (STAR)	3783	1422
Tambunan	13,774 (84.74%)	Jeffrey Kitingan	PN (STAR)	8691	6792
Bingkor	11,089 (62.44%)	Robert Tawik	PN (STAR)	7891	5070
Melalap	7,490 (53.52%)	Peter Anthony	WARISAN "PLUS"	5245	1719
Kemabong	10,400 (68.49%)	Rubin Balang	BEBAS	4214	1012
Tulid	8,464 (95%)	Flovia Ng	PN (STAR)	2267	544
Sook	13,732 (71.82%)	Ellron Angin	PN (STAR)	3554	1232
Telupid	4,813 (61.22)	Jonnybone Kurum	PBS	2266	685

Sumber: Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia

Rajah 2 menunjukkan analisis pengundian berdasarkan kerusi Kadazandusun bagi PRN16. Sesuatu kerusi itu dikira sebagai kerusi Kadazandusun jika pengundi Kadazandusun adalah lebih daripada 50%. Oleh itu, sekurang-kurangnya terdapat 19 kerusi Kadazandusun yang dipertandingkan pada PRN16. Dalam jadual ini, analisis menunjukkan Tambunan yang dimenangi oleh STAR mendapat jumlah undi yang paling tinggi iaitu sebanyak 8691 undi dengan majoriti sebanyak 6792. Manakala kerusi yang mendapat undi yang paling rendah adalah Tulid iaitu hanya 2267 jumlah undi dengan majoriti yang diperolehi adalah 544 sahaja. Kemenangan besar STAR di Tambunan adalah hasil daripada kerjasama antara PBS dan STAR yang mana dua calon PBS telah menarik diri daripada bertanding di kerusi tersebut (Sinar Harian, 2020). Kejayaan PN mengurus Covid-19 serta pemberian peruntukan yang besar kepada Sabah untuk menghadapi krisis Covid-19 telah membuka hati pengundi bahawa PN merupakan parti yang membela nasib rakyat di Sabah. Muhyiddin yang turut berkempen untuk membantu calon GRS telah mengukuhkan lagi sokongan pengundi yang akhirnya membawa kepada kemenangan kepada parti-parti komponen GRS semasa PRN16. Pengaruh PN dapat dibuktikan melalui kemenangan STAR di Tulid dimana rakyat telah memberikan sokongan kepada STAR. Namun begitu, kemenangan Jeffrey di Tambunan tidak sepenuhnya dipengaruhi oleh sokongan PN. Hal ini demikian kerana beliau mempunyai pengaruh dan penyokong di kawasan luar bandar terutamanya dalam kalangan pengundi Kadazandusun. Tambahan pula, Jeffrey yang memegang gelaran "Huguan Siou Lundu Mirongod" atau "Pemikir Agung" merupakan salah satu faktor penarik yang telah membentuk perpaduan dalam kalangan masyarakat Kadazandusun untuk menyokong STAR. Faktor etnik tidak dinafikan menjadi kriteria yang telah menentukan kemenangan Jeffrey di Tambunan dan Flovia di Tulid. Manakala kerusi Tulid yang mendapat undi terendah di antara kesemua kerusi Kadazandusun dapat difahami kerana kerusi tersebut baru dipertandingkan pada PRN16 dan mempunyai jumlah pengundi yang sedikit iaitu hanya 8910 orang pengundi sahaja. Selain daripada itu juga, jumlah mengundi yang keluar juga rendah iaitu hanya 6776 daripada 8910 jumlah keseluruhan ekoran pandemik Covid-19 (Suruhanjaya Pilihanraya, 2020).

Rajah 3: Analisis Jumlah Perbandingan Kerusi Yang Dimenangi Oleh Parti Kadazandusun

Parti	Perbandingan Kerusi Yang Dimenangi Oleh Parti Kadazandusun		
	PRN15	PRN16	Perbezaan
PBS	6	7	+1
PBRS	1	0	-1
UPKO	5	1	-4
STAR	2	6	+4

Sumber: Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia

Rajah 3 menunjukkan jumlah kerusi yang dimenangi oleh parti Kadazandusun pada PRN15 dan juga PRN16. Bagi PBS, parti ini telah mendapat 6 kerusi pada PRN15 dan meningkat kepada 7 kerusi pada PRN16 menjadikan kerusi keseluruhan PBS sebanyak 7 kerusi. STAR yang hanya mendapat dua kerusi pada PRN15 berjaya memenangi 6 kerusi pada PRN16 iaitu pertambahan sebanyak 4 kerusi. Sementara itu, UPKO yang memenangi lima kerusi pada PRN15 hanya berjaya mempertahankan 1 kerusi iaitu Kadamaian. PBRS yang mempunyai satu kerusi di Sook pada PRN15 tidak berjaya memenangi sebarang kerusi pada PRN16.

Rajah 4: Perbandingan Undi Popular Parti Bertanding Di Kerusi Kadazandusun

Kerusi	Parti	Perbandingan Undi Popular (%)		
		PRN15	PRN16	Perbezaan majoriti
Matunggong	PBS	30.3%	25.5%	-4.8
Tandek	PBS	36.8%	23.8%	-13
Kadamaian	UPKO	38.2%	38.0%	-2
Tamparuli	PBS	36.2%	41.2%	+5
Kiulu	PBS	33.5%	36.8%	+3.3
Lumadan	PBS	Tiada bertanding	24.2%	-
Kundasang	PBS	26.7%	29.0%	+2.3
Paginatan	STAR	12.2%	24.5%	+12.3
Tambunan	STAR	37.7%	52.6%	+14.9
Bingkor	STAR	25.6%	44.2%	+18.6
Liawan	STAR	Tiada bertanding	26.5%	-
Tulid	STAR	Kerusi baru	25.4%	-
Sook	STAR	17.8%	34.2%	+16.4
Telupid	PBS	Kerusi baru	28.82%	-

Sumber: Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia

Rajah 4 menunjukkan analisis perbandingan undi popular parti bertanding di 14 kerusi Kadazandusun. Dalam analisis ini, kerusi Bingkor yang dimenangi oleh STAR telah mendapat 25.6 peratus jumlah undi popular pada PRN15 dan terus meningkat kepada 44.2 peratus jumlah undi popular pada PRN16 iaitu peningkatan sebanyak 18.6 peratus. Kerusi yang menunjukkan peningkatan terendah ialah Kundasang yang dimenangi oleh PBS pada PRN15 iaitu dengan peningkatan sebanyak 2.3 peratus sahaja berbanding peningkatan undi popular yang diperolehi oleh STAR.

PERBINCANGAN

Analisis Pengundian

Dalam Rajah 2, analisis menunjukkan Tambunan yang dimenangi oleh STAR mendapat jumlah undi yang paling tinggi iaitu sebanyak 8691 undi dengan majoriti sebanyak 6792. Manakala kerusi yang mendapat undi yang paling rendah adalah kerusi Tulid iaitu hanya 2267 jumlah undi dengan majoriti yang diperolehi adalah 544 sahaja. Terdapat dua faktor yang boleh disimpulkan menerusi kemenangan calon STAR iaitu Jeffrey Kitingan. Faktor pertama adalah hasil daripada kerjasama antara PBS dan STAR yang mana dua calon PBS telah menarik diri bertanding di Tambunan serta sokongan STAR kepada PN. Bukan itu sahaja, kerja keras beliau semasa berkempen untuk menyantuni masyarakat di Tambunan tidak sia-sia apabila kerusi tersebut berjaya dirampas daripada PBS walaupun ketika itu beliau masih dalam pembangkang (Utusan Borneo, 2021). Ini membuktikan bahawa kerja keras dan isu yang ditimbulkan oleh Jeffrey memberikan impak dan kesedaran kepada pengundi Kadazandusun khususnya di Tambunan. Faktor kedua adalah kerana sokongan STAR kepada PN. Melalui sokongan tersebut, perpecahan undi dapat dielakkan dengan calon-calon lain dan seterusnya

memberikan ruang kepada calon STAR untuk mempertahankan kerusi tersebut. Manakala kerusi Tulid yang mendapat undi terendah di antara kesemua kerusi Kadazandusun dapat difahami kerana kerusi tersebut baru dipertandingkan pada PRN16 dan mempunyai jumlah pengundi yang sedikit iaitu hanya 8910 orang pengundi sahaja. Selain daripada itu juga, jumlah mengundi yang keluar juga rendah iaitu hanya 6776 daripada 8910 jumlah pengundi keseluruhan kerana terdapat pengundi yang takut keluar mengundi ekoran keadaan pandemik Covid-19 yang sedang melanda negara pada ketika ini.

Secara keseluruhannya, daripada empat parti Kadazandusun, hanya dua sahaja parti iaitu PBS dan STAR yang menunjukkan peningkatan dan prestasi yang memberangsangkan manakala dua lagi parti iaitu UPKO dan PBRS menunjukkan penurunan secara drastik. Untuk PBS, parti ini telah mendapat 6 kerusi pada PRN15. Namun begitu, pada PRN16, PBS berjaya mendapat satu lagi tambahan kerusi menerusi kerusi yang baru diwujudkan iaitu Telupid namun gagal mempertahankan kerusi Labuk yang dimenangi semasa PRN15. Kemenangan PBS di kawasan ini adalah kerana kerusi-kerusi yang dipertandingan pada PRN16 kebanyakannya adalah kerusi yang dimenangi pada PRN15. STAR yang hanya mendapat dua kerusi di Tambunan dan Bingkor pada PRN15 berjaya menambah sebanyak empat kerusi pada PRN16. Empat kerusi tersebut adalah Paginatan, Liawan dan Tulid yang juga salah satu daripada 13 kerusi yang diwujudkan serta Sook. Terdapat beberapa faktor yang lain yang mendorong kepada kemenangan STAR pada PRN16 yang lalu. Pertama sekali, kemenangan STAR di Paginatan adalah hasil daripada tindakan penyandang dan juga pemimpin UPKO Adibin Madingkir untuk keluar daripada UPKO dan menyertai STAR semasa PRN16. Hal ini demikian kerana pengundi Sabah cenderung memilih calon berbanding parti (Astro Awani, 2020). Oleh Sebab itulah, walaupun Abidin keluar daripada UPKO, tindakan itu tidak menjejaskan sokongan beliau di Paginatan. Begitu juga dengan Sook yang mana penyandang kerusi tersebut Ellron Angin bertindak keluar daripada PBRS dan menyertai STAR sekaligus mempertahankan kerusi yang dimenangnya pada PRN15. Liawan yang dimenangi oleh Warisan pada PRN15 berjaya di rampas oleh calon STAR iaitu Annuar Ayub. Kemenangan parti ini banyak dipengaruhi oleh faktor sokongan STAR kepada PN dan rasa tidak puas hati penyokong UPKO terhadap parti tersebut yang menyokong Warisan untuk membentuk kerajaan pada tahun 2018. UPKO yang memenangi lima kerusi pada PRN15 hanya berjaya mempertahankan kerusi Kadamaian melalui calonnya iaitu Ewon Benedick manakala kerusi lain masing-masing dirampas oleh Star, calon bebas dan juga Bersatu. Kekalahan teruk ini menyaksikan UPKO telah hilang pengaruh di kawasan-kawasan lain. Selain itu, faktor terbesar yang menyebabkan UPKO kalah di kebanyakan kerusi Kadazandusun adalah disebabkan oleh tindakan parti ini keluar daripada BN dan menyokong Warisan sehingga menyebabkan kerajaan pada ketika itu hanya bertahan selama 48 jam selepas Shafie mengangkat sumpah sebagai Ketua Menteri Sabah yang baharu. Rentetan daripada itu, rakyat yang marah dengan UPKO telah mengalihkan sokongan mereka kepada PBS dan STAR. PBRS yang mempunyai satu kerusi di Sook tidak berjaya mendapatkan sebarang kerusi pada PRN16. Hal ini demikian kerana penyandang yang memenangi kerusi Sook pada PRN15 telah menyertai Star.

Kerusi-kerusi Kadazandusun yang menunjukkan peningkatan majoriti yang diperolehi adalah Tamparuli, Kiulu, Kundasang, Paginatan, Tambunan, Bingkor dan Sook. Manakala kerusi-kerusi yang menunjukkan penurunan majoriti adalah Matunggong, Tandek dan Kadamaian. Untuk melihat dengan lebih spesifik lagi, pada PRN15, kerusi Matunggong yang dimenangi oleh PBS telah mendapat 30.3 peratus undi popular. Namun begitu, undi popular PBS di kerusi tersebut telah menurun kepada 25.5 peratus pada PRN16 iaitu perbezaan sebanyak 4.8 peratus. Terdapat beberapa faktor yang dapat dikaitkan dengan penurunan undi popular PBS di kawasan ini iaitu peratus keluar mengundi yang rendah yang juga disebabkan oleh keadaan pandemik yang dialami oleh negara pada masa ini selain daripada persaingan lapan penjur. Kerusi Tandek yang juga dimenangi oleh PBS hanya mendapat 23.8 peratus undi popular pada PRN16 berbanding 36.8 peratus pada PRN15 iaitu penurunan sebanyak 13 peratus. Hal ini demikian kerana ahli PBS Bahagian Tandek telah mengumumkan keluar daripada PBS dan menyerahkan borang keahlian mereka kepada Jeffrey. Tindakan ini telah menyebabkan Bahagian PBS di Tandek telah terbubar. Pembubaran tersebut telah memberi kesan kepada undi populariti PBS di Tandek (Malaysiakini, 2020). Satu lagi kerusi yang menunjukkan penurunan undi popular ialah Kadamaian. Undi popular yang dimenangi oleh UPKO ini ialah 38.2 peratus pada PRN15 tetapi menurun kepada 38.0 peratus pada PRN16.

Seterusnya, kerusi Bingkor yang dimenangi oleh STAR telah mendapat 25.6 peratus jumlah undi popular pada PRN15. Jumlah tersebut terus meningkat kepada 44.2 peratus pada PRN16. Walaupun terdapat peningkatan undi popular STAR di kerusi Bingkor, ia masih lagi tidak mencapai 50 peratus disebabkan oleh persaingan sengit dengan calon PBS dan DAP yang menyebabkan kepada perpecahan undi. Umum diketahui bahawa PBS juga mempunyai sokongan yang kuat di Bingkor. Persaingan antara ketiga-tiga calon ini begitu sengit memandangkan setiap calon mempunyai kekuatan yang tersendiri untuk menarik pengundi. Seterusnya, kerusi lain yang mempunyai peningkatan ialah Kundasang yang mana dapat dilihat pada PRN15 kerusi ini hanya memperoleh 26.7 peratus jumlah undi popular tetapi pada PRN16 undi popular kerusi ini telah meningkat

kepada 29 peratus. Lima lagi kerusi iaitu Tamparuli, Kiulu, Paginatan, Tambunan dan Sook masing-masing merekodkan peningkatan sebanyak 5 peratus, 3.3 peratus, 12.3 peratus, 14.9 peratus dan 16.4 peratus. Sebanyak 2 kerusi yang masing-masing disandang oleh PBS dan STAR iaitu di kerusi Lumadan dan Liawan tidak meletakkan calon pada PRN15. Namun begitu, PBS yang meletakkan Ruslan Muharram sebagai calon di Lumadan pada PRN16 telah menang dengan majoriti tipis sebanyak 364 jumlah undi berbanding pencabar terdekat daripada Warisan. Undi popular yang diperoleh oleh PBS menerusi kerusi tersebut ialah 24.2 peratus manakala STAR yang meletakkan Annuar Ayub di Liawan berjaya merampas kerusi tersebut daripada Warisan pada PRN16 dengan undi popular sebanyak 26.5 peratus. Akhir sekali, sebanyak dua kerusi yang baru diwujudkan pada PRN16 iaitu Tulid dan Telupid masing-masing dimenangi oleh STAR (25.4%) dan juga PBS (28.82%). STAR berjaya merampas kerusi Liawan dari tangan Warisan kerana disebabkan oleh faktor calon. Annuar Ayub yang juga calon untuk kerusi Liawan dilihat mampu mempengaruhi pemimpin-pemimpin yang berpengaruh di kawasan tersebut. Selain daripada itu juga, sokongan PN dan BN kepada calon STAR dilihat sebagai faktor yang mempengaruhi kemenangan STAR di Liawan. Mantan penyandang Liawan yang turut berkempen untuk menyokong calon STAR telah menyebabkan penyandang Warisan pada PRN15 telah kalah. Kerusi Telupid yang baru diwujudkan tidak disia-siakan oleh PBS apabila berjaya memenangi kerusi tersebut dengan undi popular sebanyak 28.82 peratus.

Faktor-Faktor Yang Mempengaruhi Sokongan Masyarakat Kadazandusun Terhadap STAR Semasa PRN16

Faktor Personaliti Dan Kepimpinan

Berdasarkan kepada temubual yang dijalankan, faktor personaliti dan kepimpinan Jeffrey mempengaruhi sokongan masyarakat Kadazandusun terhadap STAR semasa PRN16. Hal ini demikian kerana Jeffrey dikatakan sebagai pemimpin yang sentiasa menyuarakan hak-hak Sabah, berpendirian tegas dan konsisten dengan perjuangan beliau. Kelantangan Jeffrey dalam menyuarakan hak-hak Sabah dan ketidakpuashatian beliau terhadap kerajaan persekutuan telah membawa kepada penahanan Jeffrey di bawah Akta Keselamatan Dalam Negeri (ISA) pada 10 Mei 1991 (dipetik dalam Daily Express, 25 September 2011). Selain itu juga, menurut seorang responden, Jeffrey dikatakan sebagai wakil rakyat yang prihatin dengan masalah-masalah yang dialami oleh masyarakat Kadazandusun di Sabah (Andrew Ross, komunikasi peribadi, Mei 15, 2021). Menurut Jeniri Amir yang juga Felo Kanan Majlis Profesor Negara: “walaupun berlaku pertembungan, pengundi Sabah akan berbalik kepada dua perkara iaitu personaliti dan keduanya ialah parti.” (Sinar Harian, 2020). Jeffrey juga merupakan salah seorang pemimpin agung dalam institusi kepimpinan tradisional Kadazandusun iaitu Institusi Huguang Siou (Bagang, Puyok & Mersat, 2021).

Faktor Etnik

Seterusnya, faktor etnik. Pada asasnya, sokongan masyarakat Kadazandusun kepada STAR adalah kerana percaya bahawa hanya parti tempatan yang boleh membawa perubahan dari segi politik, ekonomi dan juga sosio-ekonomi kepada masyarakat ini (Mastupang Somoi, komunikasi peribadi, Jun 14, 2021). Oleh itu, semasa PRN16, tren pengundian untuk STAR meningkat dengan drastik. Selain daripada itu juga, Jeffrey yang pada ketika ini memegang gelaran sebagai “Huguang Siou Lundu Mirongod” (Pemikir Agung) merupakan salah satu “faktor penarik” yang telah membentuk perpaduan dalam kalangan masyarakat Kadazandusun untuk menyokong STAR. Kedudukan beliau amat dihormati dan disanjung oleh masyarakat Kadazandusun khususnya di kawasan pedalaman (Bagang, Puyok & Mersat, 2021). Selain itu juga, isu etnik berjaya dimainkan oleh parti-parti berasaskan Kadazandusun seperti STAR dan PBS yang mendominasi kawasan-kawasan majoriti Kadazandusun.

Faktor Sokongan STAR Kepada PN Dan Populariti Perdana Menteri

Peningkatan sokongan masyarakat Kadazandusun terhadap STAR banyak dipengaruhi oleh sokongan STAR kepada PN dan juga populariti perdana menteri. Keputusan STAR menyokong Muhyiddin adalah langkah yang tepat dan bijak serta bertepatan dengan aspirasi rakyat di negeri yang menginginkan pemimpin yang memahami masalah rakyat. Peningkatan populariti Muhyiddin telah menyebabkan peningkatan keyakinan rakyat terhadap kepimpinan beliau (Mustakin Onsud, komunikasi peribadi, Mei 11, 2021). Populariti Muhyiddin ini telah digunakan sebaiknya oleh STAR untuk menarik sokongan pengundi Kadazandusun. Usaha Muhyiddin dan kerajaan pimpinan PN dalam menangani kes jangkitan Covid-19 dan penambahan jumlah bantuan terutamanya kepada golongan B40 telah membantu meningkatkan keyakinan pengundi kepada kepimpinan perdana menteri.

Tony Paridi Bagang dalam *Free Malaysia Today* menyatakan bahawa faktor perdana menteri telah memberi kesan kepada undi masyarakat Kadazandusun: “Kebanyakan pengundi Kadazandusun di luar bandar terjejas akibat Covid-19 dan bantuan yang disalurkan oleh PN lebih besar berbanding dengan kerajaan Warisan sebelum ini” (dipetik dalam Sabah Gazette, 1 Oktober 2020). Walau bagaimanapun, kemenangan STAR semasa PRN16

tidak sepenuhnya dipengaruhi oleh populariti perdana menteri kerana STAR sememangnya sudah agak popular di kebanyakan kawasan Kadazandusun. Menurut penganalisis politik Anantha Raman Govindasamy, setiap parti yang berasaskan kaum sudah tentu ingin bangkit sebagai pejuang kepada kumpulan etnik yang diwakili: “Setiap tokoh dan personaliti politik contohnya Jeffrey Kitingan daripada STAR tentunya mahu membuktikan mereka pejuang utama masyarakat Kadazandusun” (Sinar Harian, 2020).

Isu Pendatang Tanpa Izin (PTI)

Isu PTI adalah isu yang sentiasa menjadi topik hangat setiap kali pilihan raya diadakan di Sabah. Tuduhan STAR kepada Warisan bahawa kononnya Warisan adalah sebuah parti yang “mesra PTI” telah sedikit sebanyak menjajaskan sokongan masyarakat Kadazandusun kepada Warisan. Seorang responden berkata: “PTI adalah ancaman kepada Orang Asal Sabah (OAS). Apabila masalah PTI tidak dapat diselesaikan hari ini, maka jumlah mereka akan terus bertambah dan akhirnya mereka akan menganggap Orang Asal Sabah sebagai warga kelas kedua di Sabah.” (Jovilis Majami, komunikasi peribadi, April 25, 2021). Jovilis yang juga merupakan Setiausaha Penyelaras Parlimen Kota Marudu bagi STAR menambah bahawa sokongan masyarakat Kadazandusun kepada STAR adalah kerana mereka mahu melihat cadangan Jeffrey untuk mewujudkan Kad Pengenalan Sabah dapat dicapai supaya masalah kebanjiran PTI dapat diselesaikan jika GRS memerintah kerajaan negeri. Jeffrey berkata Kad Pengenalan Sabah akan memberi manfaat kepada Orang Asal Sabah. Jelas beliau lagi, Kad Pengenalan Sabah yang diwujudkan akan menjadi pengenalan rakyat Sabah yang tulen selain dapat digunakan untuk mendapat geran tanah, biasiswa, pendaftaran lesen perniagaan dan faedah-faedah lain seperti hak mengundi di Sabah untuk menentukan kerajaan sendiri. Kad Pengenalan Sabah ini juga akan dapat menghalang penyalahgunaan dalam sistem sekarang dimana MyKad palsu boleh dimasukkan ke dalam kad pengenalan yang sudah ada (Jeffrey, 2018, dipetik dalam Daily Express, 13 Mac, 2021). Selain daripada itu, isu PSS yang dimainkan oleh pihak pembangkang di Sabah juga mempengaruhi sokongan terhadap Warisan kerana pengundi risau Sabah akan dibanjiri oleh PTI jika pemberian pas itu benar-benar berlaku.

Isu Tuduhan Sabah Dianaktirikan Oleh Persekutuan Dalam Aspek Pembangunan

Seterusnya isu pembangunan yang tidak setara di antara Sabah dengan negeri-negeri di Semenanjung. Walaupun selepas hampir 57 tahun membentuk Malaysia bersama Sarawak tapi hakikatnya Sabah masih jauh ketinggalan berbanding dengan Semenanjung. Menurut Jeffrey, Sabah ketinggalan dalam aspek pembangunan akibat diskriminasi dan penindasan yang dilakukan oleh kerajaan persekutuan terutamanya semasa era Mahathir Mohamad yang bertindak menyekat dana pembangunan kepada Sabah ketika itu kerana Sabah ditadbir oleh parti pembangkang di bawah PBS (Berita Harian, 2018). Isu ini seringkali diketengahkan semasa berkempen dan agak popular dalam kalangan masyarakat Kadazandusun yang menganggap bahawa tindakan kerajaan persekutuan ini secara tidak langsung telah menyebabkan kemunduran di kawasan pedalaman Sabah.

Isu Perjanjian Malaysia 1963 (MA63)

Jeffrey berkata bahawa banyak perkara yang terkandung dalam MA63 tidak ditunaikan oleh kerajaan persekutuan sehingga pada hari ini. Menurut Chin dan Puyok (2010, pp. 219-235), hak autonomi yang dituntut di bawah MA63 termasuklah hak imigresen, bahasa, Borneonisasi, pendidikan dan juga hak ke atas sumber semula jadi seperti gas dan petrol. Masih ramai dalam kalangan masyarakat Kadazandusun yang menganggap bahawa Jeffrey dan STAR mampu menyelesaikan isu MA63 jika mereka memerintah kelak. Isu MA63 berjaya dimainkan oleh STAR kerana sekali lagi ia dikaitkan dengan kemunduran masyarakat di pedalaman terutamanya di kawasan Kadazandusun. Bagi sebilangan besar masyarakat Kadazandusun, tidak ada pemimpin lagi yang lebih lantang dan konsisten dalam memperjuangkan MA63 kecuali Jeffrey.

KESIMPULAN

Artikel ini adalah berdasarkan kajian untuk melihat faktor-faktor yang mendorong kepada kemenangan STAR pada PRN16 dan menjelaskan mengapa parti tersebut terus disokong oleh masyarakat Kadazandusun berbanding parti-parti lain seperti UPKO dan PBRS. Faktor-faktor lain yang mempengaruhi sokongan masyarakat Kadazandusun terhadap STAR merangkumi kepimpinan dan personaliti pemimpin, etnisiti, pengaruh sokongan terhadap kerajaan persekutuan pimpinan PN, PTI, hubungan persekutuan-negeri dan MA63. Faktor-faktor ini telah menyumbang kepada kemenangan STAR semasa PRN16. Faktor kepimpinan Jeffrey yang dikaitkan dengan perjuangan lalu beliau serta kelantangannya dalam menyuarakan isu-isu berkaitan kaum Kadazandusun dan MA63 telah sedikit sebanyak menawan hati masyarakat Kadazandusun di kawasan pedalaman. Selain itu juga, faktor etnik turut menyumbang kepada kepada kemenangan STAR. Gelaran yang diberikan oleh masyarakat Kadazandusun kepada Jeffrey iaitu “Huguan Siou Lundu Mirongod” (Pemikir Agung) telah memberikan beliau kedudukan yang istimewa dikalangan masyarakat Kadazandusun. Penampilan Jeffrey dalam beberapa upacara kebudayaan masyarakat Kadazandusun dan pengaruhnya dalam Persatuan Kebudayaan Kadazandusun (KDCA atau *Kadazandusun Cultural Association*) juga turut meningkatkan

populariti beliau di kawasan Kadazandusun. Dengan menyokong kerajaan persekutuan pimpinan PN, STAR mampu meyakinkan pengundi bahawa STAR mempunyai akses dan kapasiti dalam memenuhi keperluan masyarakat pedalaman. Jeffrey yang lantang bersuara mengenai isu PTI berjaya menarik sokongan pengundi yang menganggap Warisan sebagai sebuah parti “mesra-PTI” apatah lagi apabila Warisan cuba untuk memperkenalkan PSS. Isu PSS ini digunakan sepenuhnya oleh STAR untuk menyerang Warisan. Isu pembangunan tidak seimbang di antara Sabah dan Semenanjung dan MA63 juga berjaya dimainkan oleh STAR. Oleh kerana perjuangan lampau beliau dan kelantangan beliau dalam menyuarakan isu-isu berkaitan dengan hak-hak Sabah, segelintir pengundi yakin bahawa Jeffrey mampu untuk menyelesaikan isu-isu ini apabila STAR memerintah kelak. Pendekatan teoretikal primordialisme and instrumentalis menunjukkan bagaimana parti berasaskan etnik seperti STAR berjaya mempromosikan sentimen Kadazandusun dan kenegerian untuk meraih sokongan terutamanya dikalangan masyarakat Kadazandusun di luar bandar.

PENGHARGAAN

Artikel ini tidak akan dapat dihasilkan tanpa bimbingan dan bantuan serta sokongan daripada semua pihak dan responden yang terlibat dalam kajian ini sama ada secara langsung mahupun tidak langsung. Penghargaan juga ditujukan kepada Tony Paridi Bagang yang banyak memberi komen dan cadangan sehingga artikel ini dapat dihasilkan.

RUJUKAN

- Astro Awani. (2020, September). *PRN Sabah: Pengundi Sabah lebih menilai calon berbanding parti-Penganalisis*. <https://www.astroawani.com/berita-politik/prn-sabah-pengundi-sabah-lebih-menilai-calon-berbanding-parti-penganalisis-260097>
- Bagang, T., Puyok, A. and Mersat, N. I. (2021) “The 16th Sabah State Election: Kadazandusun Politics and the Huguan Siou Factor”, *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)*, 6(10), pp. 404 - 412. <https://doi.org/10.47405/mjssh.v6i10.1122>
- Berita Harian. (2018, April). *Pemimpin pembangkang Sabah bidas Dr M*. <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2018/04/408410/pemimpin-pembangkang-sabah-bidas-dr-m>
- Berita Harian. (2020, Jun 10). *Muhyiddin Perdana Menteri pragmatik*. <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2020/06/698520/muhyiddin-perdana-menteri-pragmatik>
- Borneo Today. (2020). *MA63: Anifah, Jeffrey cakap besar tapi gagal tunai*. <https://www.borneotoday.net/ma63-anifah-jeffrey-cakap-besar-tapi-gagal-tunai/>
- Chin, J. (1994). The Sabah State election of 1994: end of Kadazan unity. *Asian Survey*, 34(10), 904-915. <https://doi.org/10.2307/2644969>
- Chin, J., Puyok, A. (2010). Going Against the Tide: Sabah and the 2008 Malaysian General Election. *Asian Politics and Policy*, 2(2), 219-235. <https://doi.org/10.1111/j.1943-0787.2010.01185.x>
- Daily Express. (2011, September). *Jeffrey's experience of the ISA*. <http://www.dailyexpress.com.my/news.cfm?NewsID=79293>
- Daily Express. (2021, Mac). *Sabah IC akan dilaksanakan, kata Jeffrey*. <http://www.dailyexpress.com.my/news/167797/proposed-sabah-ic-will-be-implemented-says-jeffrey/>
- Free Malaysia Today. (2020). *Kerusi Kadazandusun Murut jadi rebutan dalam pilihan raya Sabah, kata penganalisis*. <https://www.freemalaysiatoday.com/category/bahasa/2020/08/08/kerusi-kadazandusun-murut-jadi-rebutan-dalam-pilihan-raya-sabah-kata-penganalisis/>
- Geertz, C. (1963). The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Politics in the New States’. In Clifford Geertz, ed. *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa*. London: London Free Press, 255–310.
- Harian Metro. (2020, Januari 7). *PSS ibarat ‘permaidani merah’ untuk PATI- UMNO*. <https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2020/01/532921/pss-ibarat-permaidani-merah-untuk-pati-umno>
- Harian Metro. (2020, Julai). *Saya ada majoriti, tak perlu bubar DUN Sabah – Musa*. <https://www.hmetro.com.my/utama/2020/07/605451/saya-ada-majoriti-tak-perlu-bubar-dun-sabah-musa>
- Horowitz, D. (1985). *Ethnic Groups in Conflict*. California: University of California Press.
- Hussin, H. (2007). Ritual, Identity and Changes in the West Coast of Sabah: The Experience of the Kadazan Penampang Community. *JATI-Journal of Southeast Asian Studies*, 12, 189-210.
- Ismaily, B. (1988). *Beberapa Alat Muzik Sabah*. Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan Negeri Sabah.
- Jabatan Perangkaan Malaysia. (2017). *Laporan Sosioekonomi Negeri 2017*. <https://www.dosm.gov.my/v1/index.php?r=column/pdfPrev&id=d21BMHxZFB1cFICNExYUQ1cE92Zz09>

- Jabatan Perangkaan Statistik Malaysia. (2019). LAPORAN SOSIOEKONOMI NEGERI SABAH. https://tsknd.sabah.gov.my/images/archive/20200902_DOSM_Laporan_Sosioekonomi_Negeri_Sabah_2019.pdf
- Malaysiakini. (2020). *Apa itu PSS, kenapa ia penting untuk PRK Kimanis?*. <https://www.malaysiakini.com/news/506595>
- Malaysiakini. (2020). *ULASAN 'Menang PN untung, menang BN rugi'*. <https://www.malaysiakini.com/news/544428>
- Malaysiakini. (2020, Julai). *Musa Aman umum cukup majoriti bentuk kerajaan baru Sabah*. <https://www.malaysiakini.com/news/536653>
- Malaysiakini. (2020, September). *Calon bebas lawan BN, PBS di Tandek mohon sertai Star*. <https://www.malaysiakini.com/news/543970>
- Osman, S. (2008). *Pembangunan politik Sabah: satu penelusuran sejarah*.
- Posen, B. (1993). The Security Dilemma and Ethnic Conflict, *Survival* 35(1), 27–47. <https://doi.org/10.1080/00396339308442672>
- Puyok, A. (2007). The dynamics of democracy: The rise of Joseph Pairin Kitingan and the formation of Parti Bersatu Sabah (PBS) in 1985, In Proceedings on Sabah: 50 Years After Independence, 289–310. Sabah: Pusat Penerbitan Universiti, Universiti Teknologi MARA Cawangan Sabah.
- Puyok, A., & Bagang, T. P. (2011). Ethnicity, Culture and Indigenous Leadership in Modern Politics: The Case of the Kadazandusun in Sabah, East Malaysia. *Kajian Malaysia: Journal of Malaysian Studies*, 29(1), 177–197.
- Sabah Gazette. (2020, Oktober). *Kenapa KDM tolak Warisan Plus? Ini jawapannya*. <https://www.sabahgazette.com/kenapa-kdm-tolak-warisan-plus-ini-jawapannya/>
- Sabah Gazette. (2020, September). *STAR keluar PN jika tak diberi 15 kerusi- Jeffrey Kitingan*. <https://www.sabahgazette.com/star-keluar-pn-jika-tak-diberi-15-kerusi-jeffrey-kitingan/>
- Sinar Harian. (2020, September 25). *GRS mungkin 'gigit jari' di 15 kerusi*. <https://www.sinarharian.com.my/article/102515/ANALISIS-SEMASA/GRS-mungkin-gigit-jari-di-15-kerusi>
- Sinar Harian. (2020, September). *[TIDAK RASMI] PN, BN menang PRN Sabah, kini telah menang 37 kerusi*. [https://www.sinarharian.com.my/article/102769/Pilihan-Raya/PRN-Sabah/\[TIDAK-RASMI\]-PN-BN-menang-PRN-Sabah-kini-telah-menang-37-kerusi](https://www.sinarharian.com.my/article/102769/Pilihan-Raya/PRN-Sabah/[TIDAK-RASMI]-PN-BN-menang-PRN-Sabah-kini-telah-menang-37-kerusi)
- Sinar Harian. (2020, September). *Dua calon PBS sokong STAR, dua calon Bebas sokong PBS*. <https://www.sinarharian.com.my/article/102166/Pilihan-Raya/PRN-Sabah/Dua-calon-PBS-sokong-STAR-dua-calon-Bebas-sokong-PBS>
- Sinar Harian. (2020, September). *STAR akur dapat hanya 8 kerusi, kekal bersama PN*. <https://www.malaysiakini.com/news/542109>
- Suraya, S. (2003). Penganutan Agama Islam dan Kristian dalam Kalangan Masyarakat Kadazan Dusun di Sabah. *Jurnal Usuluddin*, 18, 59-80.
- Suruhanjaya Pilihanraya Malaysia. (2020, September). *Kedudukan Kerusi bagi DUN: N.44 TULID- Dashboard SPR*. <https://dashboard.spr.gov.my/#!/dun/12/N.44>
- Utusan Borneo. (2021, April). *STAR menangi Keningau, Tambunan darin PBS ketika pembangkang*. <https://www.utusanborneo.com.my/2021/04/27/star-menangi-keningau-tambunan-dari-pbs-ketika-pembangkang>
- Vanhanen, T. (1999). Domestic Ethnic Conflict and Ethnic Nepotism: A Comparative Analysis, *Journal of Peace Research*, 36(1), 55–73. <https://doi.org/10.1177/0022343399036001004>